

Slovenska Akademija znanosti in umetnosti v sedanji vojni

SLOVENEC

16. novembra 1944

46. ČETRTKOVA STRAN

Eden izmed pogojev za uspešno znanstveno delovanje je tudi zbranost. Le znanstvenik, ki se je popolnoma posvetil enemu samemu cilju, more globoko in plodovito prodirati v skrivnosti svoje vede. Zato se zelo težko posveti samo svojemu delu, kadar zunaj njegove delovne sobe valove zunanji družabni pretresi, če le imajo toliko važnost, da ga kot odličnega člana družbe potegnajo v vrtnice družabnih problemov, ki se morajo zaradi javne blaginje rešiti. Ena glavnih družabnih ovir pri umskem delovanju pa je vsekakor vojna. Zato je med Rimljani tudi nastal znani rek: Inter arma silent musae. Če motijo pri delu umske delavce že vojni časi, koliko negativnega vpliva more znanstvenik še občutiti, če je njegovo domovino zajel val revolucije!

Vendar nam je ob vsem tem jasno, da tudi v tako težkih časih, ko mora spregovoriti orožje, znanstveno delo v narodu ne sme prenehati; saj je narod le kakor en velik organizem in veljajo zanj skoraj isti zakoni kakor za živo bitje. Tudi kulturno delovanje naroda je podobno delovanju enega samega znanstvenika. Če učenjak le za nekaj časa popusti napetost svojih znanstvenih raziskavanj, se mu to takoj maščuje pri njegovih uspehih in nadaljnjem delovanju — vršini njegove znanstvene kvalifikacije in njegove gibčnosti pri delu tako občutno padeta. Blaginja naroda v sedanosti in bodočnosti zato zahteva, da tudi v težkih vojnih časih vsi, pred vsem znanstveniki in umetniki, nadaljujejo s svojim umskim delom.

Ce pa natančneje pogledamo v knjigo kulturne zgodovine evropskih narodov, opazimo, da rek Inter arma si-

lent musae ne drži popolnoma. To opazimo že v tej vojni. En sam veliki dokaz za to je delo naše Akademije znanosti in umetnosti. To nam potrjujejo tudi drugi narodi. Francozi so samo v letu 1942 izdali 7008 knjig, od katerih je 603 verskih, 325 filozofskih, 409 medicinskih, 803 tehniških, 1090 pravnih, 947 zgodovinskih in zemljepisnih in 1935 leposlovnih del. Slovaki so v času vojne ustanovili svojo akademijo znanosti in umetnosti, češko leposlovje se je v tem času obogatilo s čudovitimi deli. Če gremo v preteklost, moramo gotovo na prvem mestu imenovati našega barona Vega, ki je ob grmenju topov računal svoje logaritmične tabele, katerih pomembnost še današnji svet obilno potrjuje. Kljub burnim časom, ko so imele italijanske države neprestane boje med seboj, so tam v onih časih rasti pesniki, ki segajo med vrhove italijanske lirike. Omenjamo samo Uga Foscolo. Pa tudi okupacija ne sme pravega znanstvenika pri delu ovirati. Tudi v tem nam daje preteklost zgled. Arhimed je kljub bližnji vojni vihrji nadaljeval svoje delo, ki je imelo za razvoj geometrije tolikšen pomen.

Iz vsega tega moremo torej spoznati, kako možno, potrebno in celo nujno je znanstveno delo tudi med vojno. Da se narodu tudi med vojnim časom ohrani prava kulturna vršina, so poklicani delati vsi kulturni in znanstveni zavodi, pred vsem pa akademije znanosti in umetnosti, najvišje kulturne ustanove, ki jih narod vzdržuje, da ga vodijo proti vrhu resnične kulture. Zato bomo danes celo stran posvetili pregledu, kako je svojo nalogo med vojno izvrševala tudi naša slovenska Akademija znanosti in umetnosti.

Boj kulturnemu molku

Preden govorimo o delu naše Akademije znanosti in umetnosti, moramo omeniti posebne razmere v našem kulturnem življenju, ki so nastopile, ko so komunisti pri nas napovedovali kulturni molk in z represalijami grozili vsem tistim, ki so s svojim delom javno nastopili proti temu komunističnemu zločinu naša kultura.

Ko so po zlomu bivše jugoslovanske vojske italijanske čete prišle v Ljubljano, je izdajanje slovenskih znanstvenih in umetniških publikacij nekoliko zastalo, dokler se namreč italijanska okupacijska uprava ni uredila. Ko pa so Italijani dovolili še naprej izdajati sadove slovenskega duha, so vse kulturne ustanove, razen komunistično pobarvanih, nadaljevale z delom. Komunisti v Sodobnosti in Ljubljanskem Zvonu pa so spoznali, da jim bo sedaj njihovo rušilno pisanje prepovedano, neutralnega leposlovja, kakor so ga oni propagirali in zahtevali pri svojih nasprotnikih, pa jasno niso hoteli ustvarjati. Zato so najprej pod krinko denarnih težav ukiniteli reviji Sodobnost in Ljubljanski Zvon. Ob tem dejanju so pokazali vso boljševisko naravo, ki so jo do tedaj še prikrivali. V zločinski zavisti, da bodo pošlene slovenske kulturne ustanove nadaljevale s svojim graditvenim delom, oni pa ne bodo mogli več imeti vpliva na maso, so se odločili, s terorjem prisiliti vse kulturne delavce, da bi se pridružili kulturnemu molku. S tem dejanjem so dobro pokazali svoje sebične in obenem popolnoma boljševiske metode, ki narekujejo: vse brez usmiljenja uničiti, samo da bomo lahko prišli do nadvlade. Tako nam ne bo treba šele potem rušiti, začeli bomo lahko takoj s svojo boljševisko vzgojo množic.

Seveda so se temu zločinskemu početju uprli vsi pravi slovenski znanstveniki in vse kulturne ustanove. Zopet je vzcvetelo znanstveno in umetniško življenje slovenskega naroda. Kmalu po okupaciji smo imeli v Ljubljani celo vrsto glasbenih, slikarskih in kiparskih prireditelj in razstav. Tisto poletje je drama izjemoma delovala tudi med počitnicami. Naši največji znanstveniki so znova izdajali sadove svojega dela. V tem boju za ohranitev slovenske kulture je Akademija znanosti in umetnosti kot naša najvišja kulturna ustanova opravila vodstveno in nad vse odlično delo. Ona nam je olajšala stališče pred italijanskim okupatorjem, ker mu je pokazala s svojimi deli in deli svojih članov, kako visoko kulturn, čeprav majhen narod smo mi in da zaradi tega zaslužimo vse priznanje. Velike italijanske akademije znanosti in umetnosti so navezale z našo akademijo močne stike. Ker se je Akademija znanosti in umetnosti tako močno uprla zločinskemu propagiranju kulturnega molka, nam je ohranila med okupacijo kulturno življenje in zaslužila samo s tem velikim dejanjem — mimo odličnih medvojnih publikacij — naše največje priznanje in hvaležnost.

Delo Akademije znanosti in umetnosti med vojno

Slovenski narod se je moral dolgo boriti, da je dobil lastno akademijo znanosti in umetnosti. Kakor hitro smo v Ljubljani po prvi svetovni vojni dobili slovensko univerzo, je postala naša največja želja ustanovitev slovenske akademije znanosti in umetnosti. Vedeli smo, da bomo le s pomočjo takih visokih kulturnih ustanov mogli uspeš-

lent musae ne drži popolnoma. To opazimo že v tej vojni. En sam veliki dokaz za to je delo naše Akademije znanosti in umetnosti. To nam potrjujejo tudi drugi narodi. Francozi so samo v letu 1942 izdali 7008 knjig, od katerih je 603 verskih, 325 filozofskih, 409 medicinskih, 803 tehniških, 1090 pravnih, 947 zgodovinskih in zemljepisnih in 1935 leposlovnih del. Slovaki so v času vojne ustanovili svojo akademijo znanosti in umetnosti, češko leposlovje se je v tem času obogatilo s čudovitimi deli. Če gremo v preteklost, moramo gotovo na prvem mestu imenovati našega barona Vega, ki je ob grmenju topov računal svoje logaritmične tabele, katerih pomembnost še današnji svet obilno potrjuje. Kljub burnim časom, ko so imele italijanske države neprestane boje med seboj, so tam v onih časih rasti pesniki, ki segajo med vrhove italijanske lirike. Omenjamo samo Uga Foscolo. Pa tudi okupacija ne sme pravega znanstvenika pri delu ovirati. Tudi v tem nam daje preteklost zgled. Arhimed je kljub bližnji vojni vihrji nadaljeval svoje delo, ki je imelo za razvoj geometrije tolikšen pomen.

Glavna predstavnik kulturnega življenja

Da je glavni namen slovenske Akademije znanosti in umetnosti, svetu posredovati in v pravi luči kazati vrednost slovenske kulture, vidimo iz glav-

nih načel, ki vodijo Akademijo pri izdajanju razprav. Glavni namen akademije je izdajati tipično slovenska dela, ki so tesno povezana z dušo in zemljo našega naroda. Zato imajo prednost pri izhajanju vsa ona dela, ki obravnavajo naš jezik in našo zgodovino. Akademija misli kljub vsem težavam v kratkem izdati Breznikove razprave o slov. jeziku, Kopitarjeve zbrane spise in slovensko bibliografijo, ki jo pripravlja dr. Šleinger. Drugo mesto imajo razprave iz prirodoslovja, ki so v zvezi s slovensko zemljo in folklorom. Vse to Akademija posreduje drugim narodom, da morejo spoznati pravo sliko naših kulturnih stopinj. Seveda imajo veliko prednost tudi ona dela iz matematike, fizike, filozofije, ki odkrivajo nove rešitve nerešenih problemov.

Izredno število znanstvenih publikacij

Splošne publikacije

Med splošnimi publikacijami sta v letih vojne izšli dve debeli knjigi: *Leptopis Akademije znanosti in umetnosti*, prva knjiga 1938—1942. Knjigo je uredil Fran Ramovš. Obsega 364 strani in popisuje začetne težave za ustanovitev Akademije, njeno ustanovitev in nato dosedanja dela članov — akademikov in dopisnih članov. Knjiga je izšla o pravem času, da je lahko Akademija pokazala svetu svojo veliko tvornost in tudi vrednost svojih članov, glavnih vzbov med ustvarjalci slovenske kulture. Tako je svetu predstavljeno v vsej luči 18 članov akademikov, 8 dopisnih članov in 7 umirlih članov. Drugi del knjige obsega popis glavnih skupšin, sej predsedstva in razredov.

Druga knjiga iz te zbirke je izšla 1944 in obsega *Nahtigalovo priredbo Jerneja Kopitarja spisov, II. del, prva knjiga*. Knjiga obsega posvetilo v latinščini in slovenščini, uvoda v obeh jezikih, kjer je pisatelj poudaril znanstvene zasluge Kopitarja, ki je odkril Miklošiča, utemeljil in organiziral slavistiko in slovansko filologijo na Dunaju. Z znanstvenim utemeljevanjem je pisatelj uvoda pokazal tudi Kopitarjevo sodelovanje pri Dobrovškem, mentorstvo pri Karadžiću in Miklošiču, sodelovanje pri ustanovitvi Dunajske akademije znanosti in umetnosti ter prvenstvo Kopitarjeve slovnice, ki je izšla isti čas kot Dobrovškega češka slovnica. Dolgemu uvodu sledi 25 Kopitarjevih razprav in recenzij, ki jih je Nahtigal komentiral z dovršenim znanstvenim dokazovanjem.

Filozofsko-historični razred

V vojnem času je izšlo sedem debelih knjig. Prva je izšla *Zoisova korespondenca, II. del, iz let 1809—1810*. Knjiga obsega 196 strani. Glavno ozadje je Zoisov dnevnik o vojni med Avstrijo in Napoleonom od 20. maja 1809 do 24. sept. 1809. Objavljena so nato še mnoga pisma, ki so jih Zoisu pisali znanci, med njimi tudi Kopitar.

Drugo in tretjo knjigo je priredil Rajko Nahtigal. Obe knjigi vsebujejo starocerkvenoslovanski spomenik, imenovan *Euchologium Sianiticum*. Prva knjiga prinaša fotografске posnetke teksta, druga pa transkribiran tekst z znanstvenimi opombami. Sinajski rokopis je pred Nahtigalom objavil edino Jagic, a izdaja je bila brez znanstveno-kritičnega komentarja. Tako je naša Akademija sedaj prva objavila zares znanstveno izdajo tega važnega spomenika iz enajstega stoletja. Akademija je s tema knjigama pokazala takšno višino, kakor jo dosegajo le najboljši znanstveni zavodi, ki z ogromnimi stroški izdajajo dragocene knjige.

Četrta knjiga te skupine je *Turkova Prvotna Charta caritatis*, ki je prinesla v kulturni svet pravo znanstveno odkritje mednarodnega značaja. Ta spomenik, pisan na pergamentu, je Turk našel v ljubljanski univerzitetni knjižnici. Je to slavni osnovni statut cistercijskega reda, kakor je še v redu veljal v prvi polovici 12. stoletja. Razprava pojasnjuje, kdaj sta nastala oba, prvotni in novi statut cistercijskega reda, kako se formalno in vsebinsko razlikujeta, kdo je njun avtor, kakšen je značaj in namen prvotne Charte. Razprava je vzbudila zanimanje po vsem svetu, zlasti ko so v Rimu izdali prevod v latinskem jeziku. Osservatore Romano je ob tej priliki objavil članek z naslovom: *Importante scoperta d'uno storico sloveno*.

1943 je izšla v založbi Akademije znanosti in umetnosti *Grafenauerjeva študija v problemu »Lepe Vide«*, o potatunku in razvoju in razširjenosti te znamenite narodne pesmi.

Istega leta je filozofski razred izdal še eno knjigo, *Razprave I. del*. Knjiga obsega 408 strani. Vanjo so prispevali: Alma Sodnik-Zupanec je napisala razpravo o vplivu Boškovičeve prirodne filozofije v naših filozofskih tekstih, Rajko Nahtigal je pisal o rekonstrukciji treh cerkvenoslovanskih izvirnih pesnitev, Breznik je prispeval razpravo o stavčni negaciji v slovenščini, Grafenauer razpravo »Duhovna bramba« in »Kolomonov žegen« in na koncu Grivec: *Clozov-Kopitarjev glagolit v slovenski književnosti in zgo-*

Na ta način dobi evropski kulturni svet pravo sliko o svojskosti naše jezikovne in narodne kulture, kar nam pred svetom pridobi priznanje in enakovrednost ostalim kulturnim narodom Evrope. Mnogi italijanski listi in revije so ob naši Akademiji priznali vsemu narodu veliko kulturno stopnjo.

Kot glavna predstavnik pred svetom pa naša Akademija veliko koristi tudi našim znanstvenikom samim. V njeni pisarni dobivajo potrebne informacije, Akademija jim izdaja njihova dela, ki so zares kvalitetna. Na ta način so s pomočjo Akademije omogočene izdaje mnogih knjig, ki bi drugače ne mogle iziti v slovenščini.

Poslovanje Akademije

Delo Akademije vodi njen predsednik. Do 1942 je bil predsednik Rajko Nahtigal, od 1942 dalje pa je predsednik Milan Vidmar. Akademija je razdeljena po strokah v štiri razrede: filozofsko-filološko-historični, pravni, matematično-prirodoslovni in umetniški razred. Vsak razred ima na čelu načelnika. Predsednik, generalni sekretar in načelniki razredov tvorijo upravo Akademije. Seja upravnega odbora je večkrat na leto, razredi se sestanejo po potrebi. Preden Akademija izda kako razpravo, jo da v pretrase posebni komisiji. Če jo ta oceni kot znanstveno kvalitetno, jo Akademija vzame v seznam svojih publikacij. Delo v vojnem času 1941 do 1944 je bilo po razredih naslednje:

Ški razred sestavljajo načelnik razreda Finžgar s člani Jamo, Plečnikom, Otonom Zupančičem in Lajovicem.

Finžgar je v vojnem času izdal več knjig svojih zbranih spisov in letos novo knjigo, pravljice z naslovom *Makalona*. S svojim živim, barvitim in pristno ljudskim jezikom je stopil ob stran največjih mojstrov slovenske besede.

Jama je v vojnih letih le enkrat zastavljal svoje umetnine, ki pa so bile tako izbrane, da so kazale umetnikov življenjski razvoj. Jama si je pridobil ime najbolj doslednega slovenskega impresionista. Skozi ves čas slikarskega dela se je boril za izpolnitev barvne slikarske umetnosti.

Predstavnik pesništva v umetniškem razredu Zupančič je izdal nekaj umetniških prevodov Shakespeareovih dram. Arhitekt Plečnik je med vojno svetu predstavila lepa knjiga *Architectura perennis*, ki sta jo z umetniškim sodolovanjem pripravila Stele in Trstenjak. Predstavnik glasbenega ustvarjanja Anton Lajovic pa je med tem časom izdal dve izdaji kompozicij (Tri pesmi za glas in klavir ter Caprice za veliki orkester).

Matematično-prirodoslovni razred

Ta razred je v teku vojne izdal štiri knjige. L. 1941 je Akademija izdala delo 25 letnega Vidava Ivana z naslovom »Kleinovi teoremi v teoriji linearnih diferencialnih enačb«.

L. 1942 so izšli *Razprave matematično-prirodoslovnega razreda*, 500 strani obsegajoča knjiga objavljajo razprave iz zoologije, kjer so prispevali Hadžič o raziskavanjih ishioprosalov in Kos o izotomidah. Sleda razprave iz botanike, geologije, mineralogije in petrografije, kjer so prispevali svoje razprave Tomazič, Rakovec, Nikitin (3 razprave) in Dolar-Mantuan (2 razpravi).

Naslednje leto je predsednik Akademije Milan Vidmar izdal svoje delo z naslovom »Veltransformatorski problemi. Vidmar se s problemom transformatorjev ukvarja že nad 30 let. O svojih izsledkih je že napisal nad 50 člankov in 7 knjig. Sadovi njegovega dela pa so še rasli. Tako je letos izdal svoje največje, 918 strani in 348 slik obsegaajoče delo v nemščini z naslovom: *Transformation und Energieübertragung*. S to knjigo je znanstvenik načel in rešil nov pogled na transformator, ali so namreč osnove, na katerih je doslej gradil transformatorje, res tako dogmatično nespremenljive in potrebne. Ob novem vprašanju je tehnik prišel do novih rešitev, ki jih je podal v tako obsežni knjigi.

Kot četrta knjiga matematično-prirodoslovnega razreda je letos izšla Hadžijeva »Turbularijska teorija knidarijev«. V tej knjigi se znanstvenik bavi s filozofijo knidarijev in obravnava njihov položaj v živalskem sistemu. Ob tem prihaja do novih zaključkov, ki so mu osnovali novo turbularijsko teorijo. Pisatelj pravi, da je z njegovimi zaključki ovržena stara Haacklova teorija o živalskih vrstah. Tako je učeni znanstvenik po 40 letnem proučevanju knidarijev prišel do zaključkov, na katere so postali pozorni tudi v mednarodnem svetu. Knjiga ima 238 strani.

Pomen znanstvenega dela v današnjem času

To je v glavnih obrisih ogromno delo, ki ga je v voj. času opravila naša Akademija znanosti in umetnosti. Slovenska Akademija znanosti in umetnosti, čeprav tako mlada, je tudi v vojnih časih slovenskemu narodu ohranila in dvignila kulturni razvoj. S svojimi odličnimi deli, ki so v svetu pridobivala slovenskemu imenu slavo, je Akademija kljub komunistični vojni vihrji bogatila našo znanost in proti kulturnemu molku boljševiskov vodila slovenske znanstvenike na pot novih raziskavanj.

V teh težkih časih boja za obstanek večkrat slišimo trd ugovor proti »neživljenjskim« raziskavanjem nekaterih naših znanstvenikov. Trd je ta ugovor in izreči ga more le tisti, ki se ne zaveda zadosti, kako važno vlogo tudi v teh časih revolucije igra najvišje znan-

stveno delovanje. Res je potrebno, da se danes vsi člani naroda zberejo v boj za ohranitev slovenskih izročil pred komunistično nevarnostjo. Vsak mora zavzeti tako mesto, kjer bo lahko največ koristil. V tem svetem boju igra Akademija znanosti in umetnosti važno vlogo pri vodstvu slovenskega znanstvenega delovanja. Tudi v teh težkih časih se mora razvijati celotno narodovo življenje. Tudi v teh časih mora naša kultura napredovati v vseh smereh, čeprav se na prvi pogled nekateri stroko zde neaktualne. Vskok znanstveno delo, ki gre v korist naroda, je potrebno. To nam kaže tudi življenje naše Akademije znanosti in umetnosti v vojnih letih, ko so mnogi naši znanstveniki s svojimi izsledki koristili svojemu narodu ne le s svojimi uspehi, temveč tudi s svojim ugledom v svetu.